

LA LAIA PEREARNAU PASSADORA

labutxaca

UNA HISTÒRIA TREPIDANT QUE REIVINDICA EL PAPER DE LES DONES
A LA RESISTÈNCIA DURANT LA SEGONA GUERRA MUNDIAL

Laia Perearnau

La passadora

Columna
Barcelona

La primera edició d'aquesta obra
es va publicar a Columna el febrer del 2024

Primera edició en aquest segell: febrer del 2025

© Laia Perearnau Colomer, 2024
© d'aquesta edició: Edicions 62, s. a.,
labutxaca

Fotocomposició: Grup62
DIPÒSIT LEGAL: B. 506-2025
ISBN: 978-84-19971-64-7

Sobre les traduccions dels poemes:
«El gat», de Guillaume Apollinaire, traducció de Marcel Riera
«Llibertat», de Paul Éluard, traducció de Marc Granell
«Si», de Rudyard Kipling, traducció de Francesc Parcerisas
Fragment dins *Intermezzo*, de Heinrich Heine, traducció d'Apel·les Mestres
«El rei», de R. M. Rilke, traducció de Feliu Formosa i Joan Margarit

La lectura obre horitzons, iguala oportunitats i construeix una societat millor. La propietat intel·lectual és clau en la creació de continguts culturals perquè sosté l'ecosistema de qui escriu i de les nostres llibreries.

En comprar aquest llibre contribuïu a mantenir aquest ecosistema viu i en creixement. A Grup62 agraïm que ens ajudeu a donar suport així a l'autonomia creativa d'autores i autors perquè puguin continuar desenvolupant la seva funció.

Adreceu-vos a CEDRO (Centro Español de Derechos Reprográficos) si necessiteu fotocopiar o escanejar algun fragment d'aquesta obra. Podeu contactar amb CEDRO a través del web www.conlicencia.com o per telèfon al 91 702 19 70 / 93 272 04 47.

Queden expressament prohibits l'ús o la reproducció d'aquest llibre o de qualsevol de les seves parts amb el propòsit d'entrenar o alimentar sistemes o tecnologies d'intel·ligència artificial.

I

KURSK, UNIÓ SOVIÈTICA. FRONT ORIENTAL DE LA GUERRA. 23 DE JULIOL DE 1943

La granja s'havia convertit en un munt de runes i encara fumejava. A la llunyania se sentien explosions de la batalla acarnissada que russos i alemanys estaven portant al límit als camps de blat de Kursk, que una vegada havien estat fèrtils i on ara cremava fins l'últim bri d'herba. Els alemanys ja havien perdut Stalingrad i no es podien permetre un altre fracàs, per això lluitaven a la desesperada, conscients que si no guanyaven aquell combat de tancs blindats la guerra estava perduda. Enmig dels estables esfondrats s'hi entreveïen tres vaques esclafades per unes bigues de fusta de grans proporcions. A l'aire s'hi barrejaven la pudor de descomposició dels animals, de pols i de fum. Un batalló de soldats russos estaven apuntant amb els seus rifles Mossin-Nagant sis soldats alemanys que amb prou feies s'aguantaven drets davant del mur que rodejava la finca. Aquests, bruts de sang i de fang, somicaven, resaven i imploraven el perdó; només

un d'ells continuava aparentment tranquil. Era un home de vint-i-pocs anys, de mandíbula valenta, que mantenia la mirada fixa en el soldat rus del davant, un noieta a qui encara no havia crescut el pèl de la barba i que probablement només pensava a tornar a casa i abraçar sa mare. L'alemany s'entretenia a observar l'estrella roja amb la falç i el martell de la gorra del jovenet, que espurnejava amb el reflex del sol, i fins i tot va esbossar un lleu somriure; li semblava irònic que, després de tot, un noi que devia cuidar el bestiar i treballar al camp com ell mateix posés fi a la seva vida. Una bomba va espetegar molt més a la vora i el terra va cruixir just quan el capità rus al càrrec d'aquella unitat creuava per l'antiga porta de la finca, ara convertida en un manyoc de ferros. L'home era de proporcions gegantines, i imposava, amb el seu caminar pesat i la munió de medalles i condecoracions que lluia amb orgull a la solapa. Va manar als seus homes que se situessin en posició i de seguida van alçar un xic les armes, preparats per disparar. De lluny s'acostaven uns avions que solcaven els núvols entre un eixam de detonacions. El soldat alemany va tancar els ulls per fer un últim viatge a les muntanyes nevades, a aquella habitació d'hotel on la llum del matí es filtrava a través de les cortines de flors... El capità va fer un segon crit i els seus soldats van posar els dits al gallet. El noieta rus es va empassar saliva, clarament torbat, intentant aturar sense èxit la tremolor de les mans. L'alemany va alçar els ulls al cel, que era tot un espectacle apocalíptic provocat pel fum de les explosions, els va tancar, va prémer els punys i va xiuxiuejar amb veu trencada:

—Sol.

BESCARAN, ALT URGELL. OCTUBRE DE 1942

El rostre retallat de la Greta Garbo se la mirava amb aquella caiguda d'ulls tan seductora. La noia havia tret la foto d'una revista antiga i la tenia enganxada a la paret d'un blau descolorit. Va provar d'imitar el seu posat davant del mirall, però al cap d'una estona ho va deixar córrer. La seva cara xuclada i aquell color de pell no eren precisament els d'una estrella del cinema. I què dir dels cabells! Se'ls va agafar amb exasperació. Els odiava, els seus cabells. Llisos, negres, sense gens de gràcia. I aquell cos tan fort i poc femení, sense les corbes de les noies que feien embogir l'Errol Flynn i tots aquells galants de les pel·lícules que tant li agradaven. Frustrada, va obrir la calaixera de l'habitació, l'únic moble a part del llit, va remenar entre les mitges i en va treure una cigarreta. L'havia agafat de l'habitació del seu germà Ton quan ningú no la veia. Estava nerviosa per la sensació d'estar a punt de fer una cosa prohibida. Es va acostar al mirall de nou, la va encendre i va inhalar. Ara sí, ja s'as-

semblava més a una diva, va pensar satisfeta, però l'encanteri es va trencar quan la va assaltar un atac de tos. La noia es va afanyar a obrir la finestra, tirar la cigarreta fora i intentar ventilar el fum amb les mans. Va recordar que encara tenia molta feina per fer, així que va tornar a tancar la finestra, va llançar una última mirada trista a la Garbo i va baixar escales avall. Al costat de la cuina hi havia una cambra fosca i airejada on tenien els formatges en prestatgeries, i, un a un, els va anar fregant amb sal per tota la superfície i els va tornar a deixar al seu lloc. D'aquella manera anaven guanyant sabor i fermesa. Abans venia molta gent de Puigcerdà a comprar els seus formatges, però després de la guerra la venda havia anat a menys. Quan estava acabant de netejar els prestatges i les formatgeres va sentir un crit que venia de la cuina.

—Sol! Has d'anar a portar la llet, que d'aquí a poc arriba el carro de la Seu! Afanya't! —va cridar la mare.

La cuina feia olor de pa, es devia estar acabant de coure al forn de pedra. Li agradava aquella aroma, de les poques coses que no havien canviat des que el pare havia abandonat aquell casalot vell del qual se sentia orgullosa perquè era un dels més grans del poble. Es va acostar a l'enorme llar de foc, on l'escudella bullia de feia hores; en aquells moments de l'any que començava a fer fred s'hi estava bé. La mare vestia de negre, el seu uniforme oficial des que el pare havia marxat, i estava acabant d'arrancar la pell a un conill.

—Les lleteres són als estables —va dir la dona sense alçar la vista—. I agafa els esclops, que aquesta nit ha nevats.

—Sol... —va dir en Ton des d'un racó de la cuina. El seu germà gran s'estava gronxant al balancí mentre treballava la fusta d'unes raquetes de neu.

—Sí? —va fer ella des del llindar de la porta.

—Els de la Seu sí que ens paguen la llet... Recorda-ho quan li portis embotits o formatges a en Tomàs allà a la borda on cuida el bestiar, que ja sé que ho fas d'amagat. Que t'ho pagui, tot això, i si no t'ho vol pagar, li dius que les vaques i els porcs mengen cada dia, i que ni els formatges ni el bull de donja no es fan sols —va remugar.

Va plantar la punta del peu a la paret i el balanceig va parar en sec.

—I si no paguem el collons de préstec ens fotran fora de casa, que ara els qui tenen els quartos són els falangistes i a aquest cony de poble cada cop n'hi ha més! Ja en queden pocs que no hagin canviat de bàndol...

—Vols fer el favor de callar! —va exclamar la mare, que havia deixat el conill—. Si et sentissin, Ton...

—Què passa? Que no podem dir les coses pel seu nom? Som els empestats perquè el pare era republicà. Punt —va dir amb veu agra.

—Ton, sisplau... —va fer la Sol per apaivagar els ànims—. Ja saps com estan les coses a Bescaran i com les gasten els carrabiners. Si algú et sent dir això, pots acabar molt malament...

El noi va tirar les raquetes a terra.

—No patiu, que no em sentireu més!

Va aixecar-se del balancí i va sortir de casa en direcció a l'hort que hi havia més avall, arran de riu.

—Algun dia haurà de deixar d'estar tan enfadat amb el món —va sospirar la mare—. Au, ves, ves, no facis tard que esperen la llet.

La Sol va sortir cap als estables amb un pes a la panxa, però abans va agafar una mica de formatge d'ovella del rebost, el va embolicar amb un mocador i se'l va ficar a

la butxaca de la faldilla. Per molt que en Ton volgués cobrar-li a en Tomàs de cal Blasi, ella no pensava reclamar-li res. Al pobre noi se li havia mort la mare i s'havia quedat ben sol després que el pare hagués marxat a la guerra i mai no n'hagués tornat. «El van matar a la batalla de l'Ebre», explicava sempre en Tomàs entre l'orgull i la ràbia continguda.

Quan va entrar als estables, la ferum de fems i el vapor calent que en sortia li van fer oblidar aquell esbalaïment. Al galliner que hi havia una mica més al fons el gall no parava de cantar, com si s'hagués adonat massa tard que ja havia nascut un nou dia. El seu germà Salvador, que havia nascut entre ella i en Ton, estava posant palla a les vaques mentre cantussejava una cançó i no es va adonar que havia entrat.

—La reina vol corona, corona li darem, que vingui a Barcelona i el coll li tallarem...

—Xxxxxt! No cantis això, Salvador! —va advertir-lo.

—Tan malament ho faig?

Va deixar la forca i es va posar a munyir una vaca que treia un núvol de vapor amb cada alenada.

—Ja t'has acabat la cigarreta?

La Sol es va posar vermella.

—I tu com...?

—Et penses que no sé què hi fas, tantes hores tancada a la teva habitació? —va dir en Salvador—. Tot el dia sospirant per ser una actriu de mamelles grosses... —va riure mentre feia un gest obscè amb la mà, com si es toqués uns pits imaginaris.

—Idiota! Va, ajuda'm a posar la llet a les lleteres. —Tot i voler semblar enfadada, a la noia se li escapava el riure; no ho podia evitar gairebé mai, amb en Salvador, encara que li fes la punyeta. La vaca va deixar anar

un mugit i va espantar unes quantes mosques amb la cua.

—Encara que no siguis una d'aquelles de les mamelles grosses, a en Josep em penso que sempre li has agradat —va fer ell, desmenjat, mentre anava abocant la llet de la galleda a les lleteres—. Si no fessis sempre aquesta cara de pomes agres, potser s'atreviria a dirigir-te la paraula.

—No m'interessa res del que em pugui dir.

—Ho veus? Sembla que t'hagis menjat un gripau! Riu una mica, dona. Quan rius no ets lletja del tot.

La Sol li va clavar un cop de puny al braç a tall de queixa.

—Vols callar, pesat! En Josep va deixar de parlar-me fa temps.

I girant la mirada cap a les teulades del poble va afegir:

—De fet, des que va marxar el pare tothom ens va deixar de parlar.

—Va, va... no n'hi ha per a tant. Tu també podries fer algun esforç, eh, que estàs tot el dia tancada allà dalt amb la teva Garbo. —Ja havia acabat de tirar tota la llet i va remenar dins la butxaca.

Li va allargar un pintallavis.

—Au, té, perquè animis una mica aquesta cara de gos rabiüt. D'Andorra.

A la Sol se li van il·luminar els ulls.

—Vaja, ja veig que l'he encertat... Només m'has de dir gràcies, que soc el millor germà del món i que faràs el que sigui per mi.

—Burro! —va dir ella, contenta.

—Així m'agrada, que riguis una mica... No com aquells dos, que estan sempre de funeral —va queixar-se el noi assenyalant la casa amb el cap. Va situar a l'espatlla de la seva germana el collader, una barra de fusta lleuge—

rament corbada que s'adaptava al clatell—. La mare té l'excusa que el pare ha hagut de marxar, però collons, hem de superar-ho, no?, que tampoc s'ha mort i el podem anar a veure de tant en tant.

Va alçar el dit i, tot imitant la veu del seu germà Ton, va afegir:

—Estem carregats de deutes, però mentre espero que vinguin els maquis i facin caure Franco, prefereixo jeure i no fotre brot...

Tots dos van riure.

—Suposo que li costa més d'acceptar que ara tot és diferent, ell n'estava molt, del pare —va aventurar la Sol.

—Ahir encara em va tornar a dir que vol marxar a la Colònia Vidal.

—Encara? Em pensava que ja li havia passat, aquesta dèria.

—Un cau de comunistes, que deia la mare.

En Ton des de petit que tenia aquell lloc idealitzat. La Sol recordava com si fos ara com el pare sempre en parlava amb orgull, d'aquella colònia tèxtil de Puig-reig on havia nascut. Sempre els explicava que allà era on havia descobert el socialisme gràcies als llibres que li havien passat els seus companys de la fàbrica, i que precisament allò li va fer despertar les ganes de canviar aquell món tan injust en què li havia tocat créixer. Els atabalava fent-los llegir autors que promulgaven idees tan innovadores que ella amb prou feines les entenia, amb aquella eterna lletania de fons: «No oblideu mai d'on veniu». Encara no entenia com s'havia pogut casar amb la mare i tenir-hi una vida modestament feliç, tan diferents com eren, però suposava que passar de guanyar un sou miserable a canvi de deixar-se la vida entre telers a poder disposar de camps i bestiar havia sigut una raó de pes.

En Salvador li va posar una lletera a un extrem del collader que la noia aguantava amb els dos braços a l'espatlla per equilibrar-lo.

—Ja, però això no és excusa per no aixecar ni un dit per guanyar un duro. Ahir vaig anar a vendre un cap de bestiar a la Seu i després al prat a dallar les vores. Tu vas netejar la quadra, vas munyir les vaques... Però, i en Ton? Amb l'excusa que és l'hereu no fot brot.

—I tu potser fas massa. Això del contraban, Salvador... un dia t'enxamparan.

—No m'atraparan mai —va respondre amb una seguretat en ell mateix que va entendre-la.

El noi va posar la segona lletera a l'altre extrem del collader i la Sol va ressituar-se'l bé a les espatlles amb un parell de moviments destres.

—Una altra cosa... —En Salvador es va posar seriós i va dubtar un instant abans de continuar. Es va treure la gorra que duia i la va rebregar entre les mans com si volgués espremer-la. La noia se'l mirava encuriosida, no era propi d'ell mostrar-se tan neguitós—. M'han dit que aquests dies hi ha molta gent travessant pel coll de Pimés.

—És normal; encara hi ha bestiar, allà dalt, i els vaquers el fan pasturar abans no arribin les nevades.

—No... no parlo de pagesos. Em refereixo a gent que no és d'aquí. Estrangers. Si veus algú estrany, no t'aturis...

—Vaja, vaja, qui ho hauria dit! —va respondre ella amb sorna—. Ara pateixes per la teva germana?

—Au, fot el camp d'aquí.

En Salvador va simular que li clavava una coça al cul i la Sol va marxar amb un somriure als llavis.

Va deixar les dues lleteres a la caseta de la llet, a la baixada del molí, just quan ja apareixia per l'últim revolt

de la carretera el carro que se les havia d'endur a la Seu. També hi va deixar el collader, que ja vindria a recollir més tard, i es va dirigir cap a la muntanya per portar el formatge a en Tomàs. Per pujar-hi no tenia més remei que travessar el poble, i sempre ho feia ben de pressa per no haver de trobar-se ningú. Aquest cop no va tenir sort. Quan ja era a la plaça de l'església va veure de lluny en Josep acompanyat del seu pare. El noi, a més a més de fer de carter, a l'estiu anava fins al cim del Port Negre amb el matxo, omplia les alforges de neu ben premada embolicada amb sacs i la baixava a la Seu per vendre-la a un bar. Més d'un i dos cops ella l'havia acompanyat, però d'allò ja feia molt de temps. Va pensar que potser aquest cop seria diferent, que, com deia la mare, «el temps posa les coses a lloc», però no. El pare d'en Josep, en veure-la, va fer un senyal al fill i tots dos van canviar de direcció per no trobar-se-la de cara, i a ella se li va estrènyer una mica més el nus que sempre duia a la gola. Va sortir del poble conscient que, al seu pas, alguns veïns l'observaven a través de les finestres. Gairebé podia sentir aquells xiuxiueigs odiosos, malparlant del pare, de la família de rojos... Va passar pel costat de la torre antiga, un campanar altíssim que deien que tenia segles, però que havia quedat fora del poble, ja ningú no recordava per què. Quan ja enfilava el camí d'Arànsen va distingir dues figures assegudes en un mur de pedra seca una mica més amunt que, quan la van veure, van deixar de xerrar i es van aixecar.

—Merda! —es va dir la noia.

No podia esquivar-los, així que va agafar més velocitat i va clavar la mirada a terra.

—On vas amb tantes presses, nena? —va preguntar la Dolors, la dona del carrabiner. El seu home era al seu costat, amb aquell bigotet odiós que amagava unes dents

grogues pel tabac. Vestia amb el tricorni i l'uniforme oficial, que sempre es veia una mica brut.

—Sembla que hakis vist el diable! —va dir ell amb aquella veu estrident que pretenia ser amable—. Acosta't, maca.

La Sol va continuar sense alçar el cap.

—Que t'aturis, et dic! —va cridar de sobte el carabiner.

La noia es va aturar en sec.

—Ja t'ho he dit mil cops, que és una maleducada, José —va dir la Dolors—. L'han criada com una comunista, que no tenen respecte per l'autoritat ni per ningú.

Aleshores la dona se li va acostar. Anava tota vestida de negre i amb un collaret que pretenia ser elegant. Sempre amb els llavis premuts, com si volgués amagar un secret molt gros, se li marcaven mil arruguetes al voltant de la boca.

—Què portes aquí a la butxaca? Ah, no, no, no m'ho diguis. Deixa'm endevinar-ho —va dir llançant una mirada còmplice al seu home—. Deu ser menjar per a l'altre mort de gana que tenim al poble, en Tomàs, el fill del roig de cal Blasi, segur. Ja ho diuen, que «Dios los cría y ellos se juntan».

—Va, dona, no siguis tan dura amb ella... —va fer en José, aixecant-se del mur—. Precisament d'això et volia parlar, maca. Si teniu problemes econòmics, només m'ho heu de dir. Ja l'hi he repetit mil cops a ta mare, però és tossuda, càgum cony. La vostra casa, Cal Pasqual, és cara de mantenir, he sentit veus que heu hagut de demanar un préstec a la Seu. —Va deixar un silenci abans de continuar—. Jo us en podria pagar un bon preu...

—Gràcies, però no està en venda —va etzibar la Sol.

—Ui, a veure si abaixem aquests fums, eh? —va ex-

clamar la Dolors—. Jo de tu seria una mica més modesta, que et recordo que tens un pare que ha fugit per no haver de passar comptes amb la justícia, que els de la FAI van matar el capità de carrabiners. O et penses que tot està oblidat?

—El meu pare no era de la FAI, era de la UGT, i mai no va matar cap carrabiner ni ningú —va respondre la Sol serrant les dents.

—I quina diferència hi ha si es pot saber entre uns i altres? —va demanar el carrabiner amb una mirada carregada de rancúnia—. Tots són una colla d'assassins. Jo mateix vaig veure com els rojos enterraven viu el pobre marit de la Paca de la Seu. I quin era el seu crim? Doncs ser propietari d'un colmado. I a l'Armero? A aquell per ser de dretes el van arrossegar amb un matxo per tot el poble fins a matar-lo!

A la Dolors, d'escoltar el seu marit, li havien anat pujant els colors.

—Heu perdut la guerra, a veure si et cau la bena dels ulls, maca. Sou uns morts de gana i uns lladres. —La Dolors esquitxava saliva amb cada paraula—. Que si a la gent els feu pena és perquè no saben la història de la vostra família, però a mi el meu pare me la va explicar, així que no m'entabaneu pas. —Havia anat alçant el to de veu i ara ja cridava—. El vostre padrí va emborratxar el meu, que era un bon home, i quan anava tan gat que ja no s'hi veia de cap ull li va comprar les terres a preu de ganga. Per això haureu de passar comptes amb Nostre Senyor, ja ho crec! I el dia que enxampin el teu pare i el duguin a la presó... ai, aquell dia! Déu sap que ens vindreu al darrere perquè us la comprem, Cal Pasqual, perquè no tindreu ni un duro per pagar advocats!

Aleshores a la Sol li va venir un no-sé-què de dins

que va fer-li alçar el cap, i amb la mirada emboirada per la ràbia i amb una veu més serena que no s'hauria pensat va replicar:

—A vosaltres, sangoneres, séieu els últims a qui vendríem la casa dels avis!

I sense esperar resposta va reprendre la marxa cap a la muntanya. Només va sentir com tots dos, enriolats, cridaven darrere seu:

—Al poble no sou ningú! Foteu el camp d'una vegada!